

Taal en digitalisering

Door Marieke Cooman

In het oerbegin was het scheppende Woord

en het Woord was bij God en het Woord was God;

dit was in het oerbegin bij God.

Alles is door het Woord geworden

en niets van het geworden is anders dan door het woord ontstaan.

In het Woord was het leven

en het leven was het licht der mensen.

En het licht schijnt in de duisternis

en de duisternis heeft het niet begrepen.

(Begin van het Johannesevangelie vers 1-5, Vertaling: Ogilvie)

De sectie cultuurwetenschap en letteren heeft de afgelopen tijd onderzoek gedaan naar digitalisering en taal. Het digitale is een cultuurfactor van betekenis geworden. We zien dit terug in het onderwijs en de samenleving. Omdat we ons als sectie met taal bezighouden, hebben we ons afgevraagd: wat zou het effect van deze verandering kunnen zijn op onze taal? Het onderzoek heeft geleid tot het oprichten van de Taalwerkplaats die in januari van dit jaar van start is gegaan.

Steiner heeft in zijn voordrachten veel aandacht besteed aan taal en de ontwikkeling van taal. Hij beschrijft op veel verschillende manieren en vanuit diverse invalshoeken dat taal een gift van de goden is en dat het hebben van een taalvermogen samenhangt met offers die door Christus zijn gebracht in de Lemurische en Atlantische tijd. Zo beschrijft Steiner in de Akashakroniek hoe de taal is voortgekomen uit het luisteren. In het oerbegin waren de goddelijk-geestelijke hiërarchieën wezenlijk in de kosmos aanwezig en de in haar schoot verblijvende mens had geen afgezonderd bestaan. De mens was oor en ving de wil van de goden op. De wijsheid, de wereldlogos werd ingeademd. In de Atlantische tijd ging de mens vervolgens spreken, de wijsheid, uitgedrukt in taal werd met de uitademing verenigd.

Florenski, een Russische filosoof spreekt heel mooi over de magie van de woorden:

Woorden hebben ook een ziel. Het is een zucht uit lucht en klank. Het woord is ook een mythe. De naam is een natuurgeest, een elementwezen met een lichaam dat uit lucht is geweven. Woorden die door een magiër worden uitgesproken zijn de zaak zelf. De magie van de handeling is de magie van het woord, de magie van de naam. De naam is een zaak met substantie. De zaak wordt geschapen door de magie van de naam. De naam is een materialisering, een manier waarbij de mens verbonden is met andere werelden. Het ervaringskleed van de mens is de taal. De naam is de

mythische persoonlijkheid van de mens, zijn transcendente subject. Namen zijn werktuigen om in de magische werkelijkheid binnen te dringen. Als je de naam kent, ken je de zaak, het ding.¹

In de na-Atlantische tijd ontstaan de verschillende talen. Het begrip driehoek is voor elk denkend mens hetzelfde; het woord dat dit begrip uitdrukt, is per regio, per taal, een andere. Deze differentiatie beschrijft Steiner als een werking van Luciferische krachten. Zij scheppen door de talen verschillende culturele sferen,.

In ongeveer 3000 v. Chr. ontstaat het schrift. Dit wordt door Steiner in verband gebracht met het afnemen van ons herinneringsvermogen en daarmee met een verdichting van ons etherlichaam. In de mythologie zijn prachtige verhalen te vinden die ingaan op hoe het schrift door de mensen is veroverd op de goden en welke krachten samengaan met het schrijven van tekens. Door het schrift kwam de mens in de positie om kennis vast te houden en onpersoonlijker te maken. We konden het immers opschrijven en met dit opschrijven konden we het onthouden, maar ook doorgeven. We waren voor onze kennis niet langer afhankelijk van het menselijk geheugen. Het werd bovenpersoonlijk. Iedereen kon dat wat ooit bedacht was lezen. De mens met de taal verbond zich met de wetenschap, met formules, definitie en getal. Met het ontstaan van de boekdrukkunst in 1450 wordt kennis toegankelijk voor een groot publiek. Dat wat via taal aan anderen kan worden meegedeeld wordt zo eerlijker verdeeld over alle klassen en standen.

In onze tijd gaat deze democratiserende ontwikkeling door middel van de digitalisering verder. Doordat wij digitale middelen hebben en toegang tot het internet kan kennis nu over de hele wereld verspreid worden. Mensen kunnen met elkaar in contact gebracht worden en zij kunnen vrij ideeën uitwisselen. Dit kan tot grote veranderingen leiden, die wellicht te vergelijken zijn met wat Alexander de Grote voor elkaar heeft gekregen met zijn veroveringen, namelijk het toegankelijk maken van kennis en kunde op plaatsen die daar voorheen van verstoken waren. Opvallend detail is dat zowel in de tijd van Alexander de Grote alsook in onze tijd Michael de leidende tijdgeest is.

Aan deze positieve ontwikkeling kleven echter ook nadelen. De digitalisering kan niet zonder een afdaling in de ondernatuur plaatsvinden. Dit begrip gebruikte Steiner in 1925 om aan te duiden dat sinds de val van Ahriman in 1879 er sprake is van een dramatische splitsing van krachten die samenhangen met de bovennatuur en daarmee met het verschijnen van Christus in de etherwereld en de ondernatuur, het ontstaan van een Ahrimanisch rijk in en onder de aarde. Beide rijken zullen zich in de toekomst steeds sterker tonen in al hun gelaagdheid.

We zien dat onze verbinding met de ondernatuur een mechanisering van de menselijke geestelijke vermogens met zich meebrengt. Activiteiten als verbeelden, herinneren en rekenen hebben een tegenhanger gekregen in de machine. Hierdoor bestaan ze in zekere zin ook onafhankelijk van de mens. De mens maakt gebruik van deze zelfstandig geworden capaciteiten. Hij stuurt ze, maar laat zich ook sturen. Hierdoor hebben we in de techniek niet alleen een verlengstuk van onze ledematen, onze zintuigen, maar ook van ons brein.

De elektronische ontwikkeling probeert vooruit te lopen op de mogelijkheden die in de toekomst door de mens zelf bereikt zullen worden. Het gaat dan om: innerlijk zien (beelden), helder horen en telepathische communicatie (mobiele telefoon), helder weten, waardoor al het weten ons ter

beschikking staat (internet). Elektronica helpt ons niet deze vermogens te bereiken, want deze vinden in de mens zelf plaats, op eigen kracht.

Het hoogtepunt van de techniek is nog niet in zicht. We hebben zeven na-Atlantische aardefasen. We zitten nu in de 5e na-Atlantische fase. Er zijn drie opbouw fases geweest, de vierde fase was een stabiliserende fase en er zijn drie afbouwfasen. De mens zal door de neergang in de afbouwfasen steeds egoïstischer worden, maar ook steeds intelligenter. Wat het van ons vraagt, is dat we ons sociaal moeten scholen tegenover het egoïsme. In de voordrachten die zijn samengebracht in: De strijd om het menszijn, schrijft Steiner daarover.

De taal hoort bij de mens en gaat mee in zijn ontwikkeling. Van het luisterende oer-oor in onze oorsprong, naar het muzische en ritmische van de gesproken taal, naar de overdraagbaarheid van het geschreven woord, naar de elektrisch-magnetisch wereld van het digitale.

Welk effect heeft deze ontwikkeling op de taal? Om deze vraag te benaderen, moeten we om ons heen kijken. Het gaat namelijk om een nog zeer jonge ontwikkeling en de effecten van deze ontwikkeling zijn nog niet in hun volle omvang zichtbaar. We zullen dus ook voorzichtig moeten zijn in wat we erover zeggen. Wel kunnen we een tendens waarnemen.

Ten eerste ervaren we dat het om ons heen stiller is geworden. Mensen mailen, appen, sms'en elkaar. Het mondelinge zit nu verstopt in de sociale media. Het is typen geworden i.p.v. spreken. De mensenwereld is stiller geworden en anderzijds spreken er meer apparaten tot ons.

Ook het geschreven woord is zich aan het terugtrekken. In plaats van schrijven wordt er nu getypt. In het schrijven met de hand wordt ons hele wezen geactiveerd via de vingers en onze armen. In het schrijven drukt zich ook de fysiologie van onze ziel uit. Karl König heeft daar veel over geschreven.² In het typen op een toetsenbord wordt de menselijke hand meer als een stompe poot gebruikt.

Bij jonge kinderen zien we dat zij minder de kans krijgen om taal na te bootsten. Om hen heen wordt minder gesproken en het is de gesproken taal die innerlijk door het kind wordt nagebootst. Nu spreken apparaten tot de kinderen. De taal is aangesloten op elektronische producten. In 'De bevroren blik'³ staat dat als wij spreken ons hele lichaam meebeweegt. De lucht wordt in beweging gebracht en degene die luistert beweegt mee. Dit kan niet gebeuren tussen mens en machine.

Voor onze generatie is er nog een taalland beschikbaar dat we in onze jeugd door het lezen van boeken hebben betreden. Kinderen van nu worden omgeven door het digitale. Ze lezen minder en hun taalland ziet er dus ook anders uit. Ze leven meer in beelden die door machines zijn voortgebracht. Wat dit voor de ontwikkeling van de mens betekent, weten we nog niet.

Ook de grammatica lijdt onder de digitalisering. Zij is meer aan slijtage onderhevig. In de digitale communicatie tussen mensen is de grammatica, de zinsbouw, afgezakt naar een primitiever niveau. Het moet vooral kort en eenvoudig, samengestelde zinnen komen in de communicatie minder voor. Er worden soms zelfs geen volledige zinnen meer geschreven, maar dat wat gezegd wil worden, wordt slechts aangeduid, vaak ook met beeldtekens die geen woorden zijn.

Daarnaast hebben we er ook een nieuwe taal bij gekregen: de programmeertaal. Eigenlijk is dit geen taal, maar is het iets rekenkundigs. D.m.v. commando's wordt een programma gecomponeerd. Dit bestaat niet uit woorden, maar uit enen en nullen. Dit is aardig calculisch. In deze programma's is taal onzichtbaar gemaakt.

Als laatste is het E-book in opkomst, een halffabriekaat, een boek dat niet meer gedrukt is. Volker Oppmann heeft in 'Buchendämmerung'⁴ hier een artikel aan gewijd. Na de aanschaf van een boek verdwijnt het uit de openbare sfeer en komt in de privé-sfeer. Dat gebeurt niet meer met een E-book. Bij een E-book gaat het om een bemiddelende instantie, die zich tussen schrijver/uitgever en lezer geplaatst heeft. Deze bemiddelaar weet wat de behoefte van de lezer is. Deze bemiddelaars hebben een eigen belang, zijn moeten verdienen aan hun bemiddeling. De lezer heeft geen boek meer, maar een gebruikersrecht. Het lezen is zo uit de privé-sfeer getrokken en de bemiddelaar weet nu wat je leest. De lezer is bekender en kan zo ook zelf als een product behandeld worden.

Samenvattend kan opgemerkt worden dat het lijkt alsof door het digitale, met zijn positieve effecten op kennis voor iedereen en contact met wie je maar wil, een zeer groot offer vraagt van de taal. Is het niet zo dat het lijkt alsof hij wordt uitgehold, alsof hij gevaar loopt om te verworden tot holle frasen, tot lege hulzen? Lijkt hij niet oppervlakkiger en minder gelaagd ingezet te worden en kan het zijn dat daarmee de wijsheid die in de woorden leeft en de verbinding van taal met ons hele lichaam en wezen heeft verloren kan gaan?

Wat nodig is, is een opstanding van onze menselijkheid in de taal. Dit bereiken we door de taal te verbinden met de krachten uit de bovennatuur, waarin Christus ons voorgaat, Christus Die door Zijn offers ons het woord gegeven heeft. Naast de mechanisering in de ondernatuur moet dus een andere stroom op gang komen die het levende in de taal bewust ondersteunt en richting geeft.

In de Taalwerkplaats die de sectie cultuurwetenschap en letteren is gestart, willen we bewust werken met de levende aspecten van de taal: de verwondering, de wijsheid, de gelaagdheid, het creatieve en het beeld. We laten ons hierin leiden door de voordrachten die Steiner over taal gehouden heeft en we oefenen met elkaar de Linguarhei, de taal oefenweg die door Frits Burger is ontwikkeld⁵. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan euritmie en spraakvorming.

Marieke Cooman is leraar Nederlands op het Rudolf Steiner College in Rotterdam. Daarnaast is ze coördinator van de sectie voor cultuurwetenschap en letteren.

¹ Florenski, Novalis 11/1998

² Karl König, On reading and writing, Camphill Books, 2002

³ Rainer Patzlaff, De bevroren blik, Kamerling 2005

⁴ Detlef Bluhm (Hrsg.), Bücherdämmerung, über die Zukunft der Buchkultur, Lambert Schneider Verlag, 2014

⁵ Frits Burger, Taal Stroomt, op weg naar het innerlijk van het woord: Linguarhei, in eigen beheer uitgegeven, 2015